

Miroslav Koudela

Mikulovská hradní kaple v listinách 14. století

K stavebnímu vývoji středověkého hradu Mikulova (předchůdci dnešního mikulovského zámku) se do dnešní doby nezachovala – až na jednu výjimku – žádná písemná zmínka, která by přesně datovala jakoukoli stavební aktivitu z tohoto období. Všechno, co o mikulovském hradě v tomto směru víme, je založeno na informacích získaných stavebně historickými průzkumy, které umožnil tragický požár zámku na samém konci druhé světové války. Historické prameny se o hradu zmiňují jen velmi skoupě. Navíc z těchto písemných zpráv lze vyčíst nejčastěji jen to, že hrad v Mikulově existoval – jakákoli zmínka o jeho konkrétním vzhledu či o výstavbě kterékoli jeho části chybí. Nepřímo lze existenci hradu doložit falzem listiny hlásící se do roku 1218. Na jejím základě je možné vyslovit domněnku, že se od počátku 13. století nad Mikulovem tyčil zeměpanský hrad, jehož existenci dokládá v listině uvedený mikulovský purkrabí (*burgravius*).¹ A vůbec poprvé na pravé listině je hrad doložen až k roku 1291, kdy je jako jeho majitel uveden Jindřich II. z Liechtensteina († 1312/1314).²

Onou výše zmíněnou jedinou výjimkou z tohoto období je listina z roku 1380, dokládající, že bratři Jan I. († 1397) a Jiří II. z Liechtensteina († 1398) založili na mikulovském hradě kapli zasvěcenou Panně Marii a sv. Janu Evangelistovi.³ Tato osmiboká kaple byla vložena do vnitřního prostoru patra válcové věže stojící u skalní brány. Mikulovská hradní kaple se pak v dochovaných listinách objevuje ještě několikrát a právě stručný přehled písemných zmínek o ní pocházejících ze 14. století je předmětem této skromné studie.

Uvádí se, že za budováním soukromých hradních kaplí stojí obtíž se přístupností kostelů, a tím komplikace s navštěvováním bohoslužeb, jelikož středověké hrady byly budovány většinou na těžko přístupných místech.⁴ Tyto kaple sloužily k bohoslužbám pro hradního pána a jeho rodinu, popřípadě pro další osazenstvo hradu. Kromě liturgických účelů mohly hradní kaple sloužit i jako skriptoria či pokladnice. Zatímco na zeměpanských hradech se kaple staly jejich běžnou součástí již od 13. století, na šlechtických hradech se častěji vyskytují až od 14. století.⁵ Liechtensteinská kaple na mikulovském hradě tak není výjimkou, která by se vymykala tehdejšímu zvyklostem.

Jak již bylo uvedeno, kaple byla vybudována uvnitř hradní válcové věže stojící u skalní brány. Podobně jako u dalších středověkých staveb uvnitř hradního areálu není stáří této nejvyšší dominanty dnešního mikulovského zámku známo. V literatuře nicméně najdeme tři základní teorie o stáří této válcové věže. První, dnes asi nejméně přijímaná hypotéza předpokládá, že tato věž byla vybudována až současně s hradní kaplí, tedy ve zmiňovaném roce 1380.⁶ Jiný názor reprezentuje představa, že štíhlá okrouhlá věž vyrostla na skále východně od průjezdu do jižního nádvoří na konci 13. století – tedy necelých sto let před tím, než byla ve vnitřním prostoru jejího patra vybudována gotická kaple Panny Marie

¹ Viz Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Svazek II: 1198–1230 (ed. Gustav Friedrich), Praha 1912, s. 407–409.

² Viz Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archivu ve Vaduzu. Díl 1: 1173–1380 (ed. Jan Bistrický – František Spurný – Ludvík Václavěk – Metoděj Zemek), Mikulov 1991, s. 41.

³ Tamtéž, s. 224–226.

⁴ Viz DOHNALOVÁ, Petra: Středověké sakrální stavby a jejich doklady na moravských hradech, Brno 2006 (diplomová práce), s. 1.

⁵ Tamtéž.

⁶ Viz KOSTKA, Jiří: Mikulov. Městská památková rezervace, státní zámek a památky v okolí, Praha 1962, s. 7–8. Autor ovšem klade vznik mikulovské hradní kaple až do roku 1384.

Gotická kaple byla vybudována v patře válcové věže stojící u skalní brány (foto Milan Karásek)

a sv. Jana Evangelisty.⁷ Obě uvedené teorie mají společný ten fakt, že pokládají válcovou věž s kaplí za mladší než severněji stojící britovou věž, jejíž vznik kladou shodně někam do druhé poloviny 13. století. Naproti tomu poslední z dnes nejčastěji uváděných hypotéz považuje za starší z obou středověkých hradních věží onu štíhlou válcovou věž s kaplí a její původ datují do nejstarší, tj. románské fáze budování mikulovského hradu, tj. před již zmíněný rok 1218. Zastánci této teorie se pak od sebe liší již jen v názorech na to, o kolik je britová věž mladší. Jedni tak její výstavbu kladou do druhé poloviny 13. století,⁸ druzí pak až do první poloviny 14. století.⁹

Oproti širokému rozptylu pohledů na stáří hradní válcové věže (před 1218–1380) je datum vzniku v ní umístěné hradní kaple dáno celkem zřetelně. I když bychom měli raději podotknout, že jde o datum první dochované písemné zmínky, což nemusí nutně znamenat totéž. Pojdme si tedy jednotlivé listiny pocházející ze 14. století a obsahující konkrétní údaje o mikulovské hradní kapli připomenout:

Listina z 9. června 1380¹⁰

(místo vydání neuvedeno)

Listina, kterou vydal Matouš, tehdejší farář v Mikulově, je vůbec první písemnou zmínkou o zbudování kaple na mikulovském hradě. V textu vyjadřuje duchovní správce mikulovské farnosti souhlas se zřízením této hradní kaple za náhradu 12 šilinků (tj. 60 pražských grošů) ročního platu z mlýna zvaného Fellermühl u Bohumilic/Bohumělic (zaniklá ves ležící někde mezi Bavorami a Mušovem). Jako zakladatelé kaple jsou v listině výslovně uvedeni tehdejší majitelé mikulovského panství, již výše zmínění bratři Jan I. a Jiří II. z Liechtensteina. Protože šlo o kapli na území mikulovské farnosti, která měla být vyňata z jurisdikce mikulovského faráře a sloužit pouze k soukromým potřebám Liechtensteinů, bylo zapotřebí souhlasu jak duchovního správce v Mikulově, tak především majitele patronátních práv k mikulovskému kostelu, tj. kláštera premonstrátek v Dolních Kounicích. Farař Matouš nakonec po poradě s dolnokounickým proboštem toto svolení Liechtensteinům dal, ale vymínil si, že jako odškodné bude on i všichni jeho nástupci na postu mikulovského faráře dostávat od Liechtensteinů každoročně výše zmíněnou finanční náhradu pocházející z výnosu mlýna v Bohumilicích/Bohumělicích.

Kromě již uvedeného nepohodlí souvisejícího s komplikacemi při navštěvování bohoslužeb v kostelích ležících při úpatí obtížně přístupných hradů lze z textu listiny mezi řádky vytušit i další možný důvod ke zřízení mikulovské hradní kaple. Jak již bylo uvedeno, patronátní právo (tj. právo jmenovat ke konkrétnímu kostelu duchovního správce a právo vybírat církevní desátek) k mikulovskému farnímu kostelu držel klášter premonstrátek v Dolních Kounicích a zbudování vlastní hradní kaple bylo jedinou možností, jak se Liechtensteinové mohli domoci nezávislé duchovní správy, jež by nepodléhala dolnokounickému klášteru. Šlo především o peníze a o prestiž. Majitelé Mikulova zcela jistě nelibě nesli, že příjmy z kostela ležícího na území jejich vlastního města končí v kapsách někoho jiného. A protože tuto pro ně nepříjemnou skutečnost už nemohli nijakým způsobem změnit (spor o patronát vedený v letech 1308–1310 s klášterem prohráli),¹¹ rozhodli se, že si duchovní zaopatření obstarají jinde a ve vlastní režii.

⁷ Viz PLAČEK, Miroslav: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí, Praha 2007 (2. vydání), s. 382.

⁸ Viz SAMEK, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska. Svazek II: J–N, Praha 1999, s. 484.

⁹ Viz RICHTER, Václav: Středověký hrad Mikulov, in: RICHTER, Václav – KRSEK, Ivo – STEHLÍK, Miloš – ZEMEK, Metoděj: Mikulov, Brno 1971, s. 92–93.

¹⁰ Viz Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archivu ve Vaduzu, c. d., s. 224–226.

¹¹ Viz BISTRICKÝ, Jan: Spor o mikulovský patronát počátkem 14. věku, Jižní Morava roč. 2 (1966), s. 40–44.

Listina z 11. listopadu 1380¹²

(místo vydání neuvedeno)

Ještě téhož roku vydal Jan I. z Liechtensteina listinu, v níž obdaroval nově zřízenou kapli na mikulovském hradě každoročním příjmem ve výši 19 liber a 21 feniků vídeňské měny (tj. 763,5 pražských grošů). Z toho tři libry (tj. 120 pražských grošů) pocházely z výnosu mlýna Felleremühl v Bohumilicích/Bohumělicích a měly být určeny na věčné světlo, jež mělo v uvedené kapli hořet ve dne v noci. Zbývající částka 16 liber a 21 feniků (tj. 643,5 pražských grošů) plynula z výnosů samotné vesnice Bohumilice/Bohumělice a sloužila k zaplacení zádušních mší, které se měly v hradní kapli slavit za spásu duší Liechtensteinových předků, jeho vlastní i všech jeho potomků. V listině je znovu připomenuto, že zřízení mikulovské hradní kaple nemá za cíl ukrátit duchovního správce mikulovské farnosti na jeho příjmech, a proto byl tento odškodněn stálým ročním příjmem pocházejícím rovněž z výnosů liechtensteinského mlýna v Bohumilicích/Bohumělicích (viz listina z 9. června 1380). Jan I. z Liechtensteina zároveň požádal mikulovského faráře, aby na řádný provoz kaple dohlížel.

V textu listiny Jan I. z Liechtensteina výslovně prohlašuje, že patronátní práva nad hradní kaplí patří výhradně Liechtensteinům (resp. vždy nejstaršímu majiteli Mikulova z rodu Liechtensteinů). Jakožto patronům kaple tak Liechtensteinům přísluší i právo jmenovat u kaple duchovního (kaplana), který má za úkol sloužit výše uvedené bohoslužby. Pokud by však v budoucnu tyto zádušní mše nebyly z jakýchkoli důvodů odslouženy, pověřuje Jan I. z Liechtensteina svého příbuzného Jindřicha z Maissau (1336–1381), aby přenesl všechny prostředky určené na tuto zádušní nadaci na špitál ve Falkensteinu a tam uskutečnil tyto bohoslužby stejným způsobem, jak to měl vykonat kaplan na hradě v Mikulově.

Zajímavostí této listiny je, že v jejím textu je mikulovská hradní kaple označena za již existující („...*chapelln gelegen in der vest zu Nicolspuerch...*“),¹³ avšak dosud zřejmě nevysvěcenou. Pokud chápeme smysl v listině uvedené formulace správně, tak tato kaple teprve „má být zasvěcena ke cti Panny Marie a svatého Jana, apoštola a evangelisty“ („...*in den ern Unser Frown und sant Johannis des zwelifpoten und ewangelisten geweicht sol werden...*“).¹⁴

Listina z 24. dubna 1381¹⁵

(Mikulov)

Jan I. z Liechtensteina věnuje kapli zřízené ke cti Panny Marie a sv. Jana Evangelisty ještě desátek ze Staré Hory (*Altemperg*) v Mikulově. V listině je uvedena téměř totožná formulace, kterou známe již z předchozí listiny (viz listina z 11. listopadu 1380), tedy věta o kapli na hradě v Mikulově, která má být zasvěcena ke cti Panny Marie a svatého Jana, apoštola a evangelisty. Zdali i v tomto případě spojení „má být“ znamená, že mikulovská hradní kaple ještě nebyla vysvěcena, těžko bez dalších indicií jednoznačně určit.

Listina z 3. května 1381¹⁶

(místo vydání neuvedeno)

Tento písemný pramen je výjimečný tím, že je v něm poprvé uvedeno jméno mikulovského hradního kaplana. Vydavatelem listiny je totiž jistý Mikuláš z Vyškova, který sám

¹² Viz Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archivu ve Vaduzu, c. d., s. 228–233.

¹³ Tamtéž, s. 229.

¹⁴ Tamtéž, s. 229 a 231.

¹⁵ Viz ZEMEK, Metoděj – TUREK, Adolf: Regesta listin z lichtenštejnského archivu ve Vaduzu z let 1173–1526, Sborník archivních prací, roč. 33 (1983), č. 1, s. 209.

¹⁶ Tamtéž.

sebe označuje za kaplana při kapli Panny Marie a sv. Jana Evangelisty na hradě v Mikulově. Kaplan Mikuláš touto listinou dosvědčuje, že se zavázal zakladateli kaple Janu I. z Liechtensteina každodenním celebrováním mše. Pokud by náhodou z nějakého důvodu bohoslužbu odsloužit nemohl, je hradní kaplan povinen zjednat zastoupení, v případě neodsloužení liturgie je povinen odevzdat libru vosku (tj. asi 0,56 kg) nebo 24 vídeňských feniků (tj. 4 pražské groše) pokuty pro kapli ze svých prostředků.

Listina z 11. ledna 1384¹⁷

(místo vydání neuvedeno)

V roce 1384 se objevuje celá série listin stvrzujících zřízení kaple na mikulovském hradě a informujících o jejím vztahu k mikulovskému farnímu kostelu. V první z těchto listin dosvědčují Jan I. z Liechtensteina, jeho bratři Jiří II. a Hartneid IV. z Liechtensteina († 1395) a jeho synovci Kryštof I. († kolem 1413), Matyáš I. († 1399), Jan II. († 1411/1412) a Jindřich V. z Liechtensteina († 1418), že se souhlasem olomouckého biskupa Petra III. zvaného Jelito (biskupem 1381–1387), dolnokounického probošta Václava i mikulovského faráře Václava vybudovali na mikulovském hradě kapli Panny Marie a sv. Jana Evangelisty v čele s kaplanem pod podmínkou, že zmíněný kaplan bude sloužit jen potřebám hradu a jeho majitelů. Patronátní právo nad touto kaplí příslušelo Liechtensteinům, kteří se také postarali o zajištění příjmů pro kaplana, jenž dostal na starost veškerou duchovní péči spojenou s jejím provozem. Až potud se text listiny nijak neliší od toho, co už víme z listin z roku 1380 (viz listiny z 9. června a 11. listopadu 1380), novinkou je však povinnost hradního kaplana odvádět mikulovskému faráři každoročně dvě moravské hřivny grošů (tj. 128 pražských grošů) a veškerý výnos z darů, které kaple získávala od věřících za poskytnuté duchovní úkony. Zatímco v listinách z roku 1380 jsme mohli číst o náhradě příjmů pro mikulovské faráře v podobě výnosu z liechtensteinského mlýna v Bohumilicích/Bohumělicích, o čtyři léta později je tento důchod již nahrazen novou formou peněžního vyrovnání.

Listina z 6. února 1384¹⁸

(místo vydání neuvedeno)

Listina, v níž Václav, probošt dolnokounického kláštera premonstrátek, spolu s převoríši Jitkou, podpřevoríši Markétou, dohlížitelkou Slávou, kantorkou Veronikou a celým konventem stvrzují inzerovanou (tj. v plném znění vepsanou) listinu z 11. ledna 1384 (viz výše). Klášter v Dolních Kounicích, jakožto držitel patronátního práva mikulovského farního kostela, souhlasí se zřízením kaple na mikulovském hradě i s patronátním právem Liechtensteinů, coby držitelů hradu, nad touto kaplí, ovšem pouze tehdy, pokud stejný souhlas vysloví i olomoucký biskup Petr III. a olomoucká kapitula. Jako další podmínku uvádí konvent požadavek, aby z existence nové hradní kaple nevzešla žádná újma ani dolnokounickému klášteru ani mikulovskému kostelu a jeho faráři.

Listina z 2. dubna 1384¹⁹

(Viedeň)

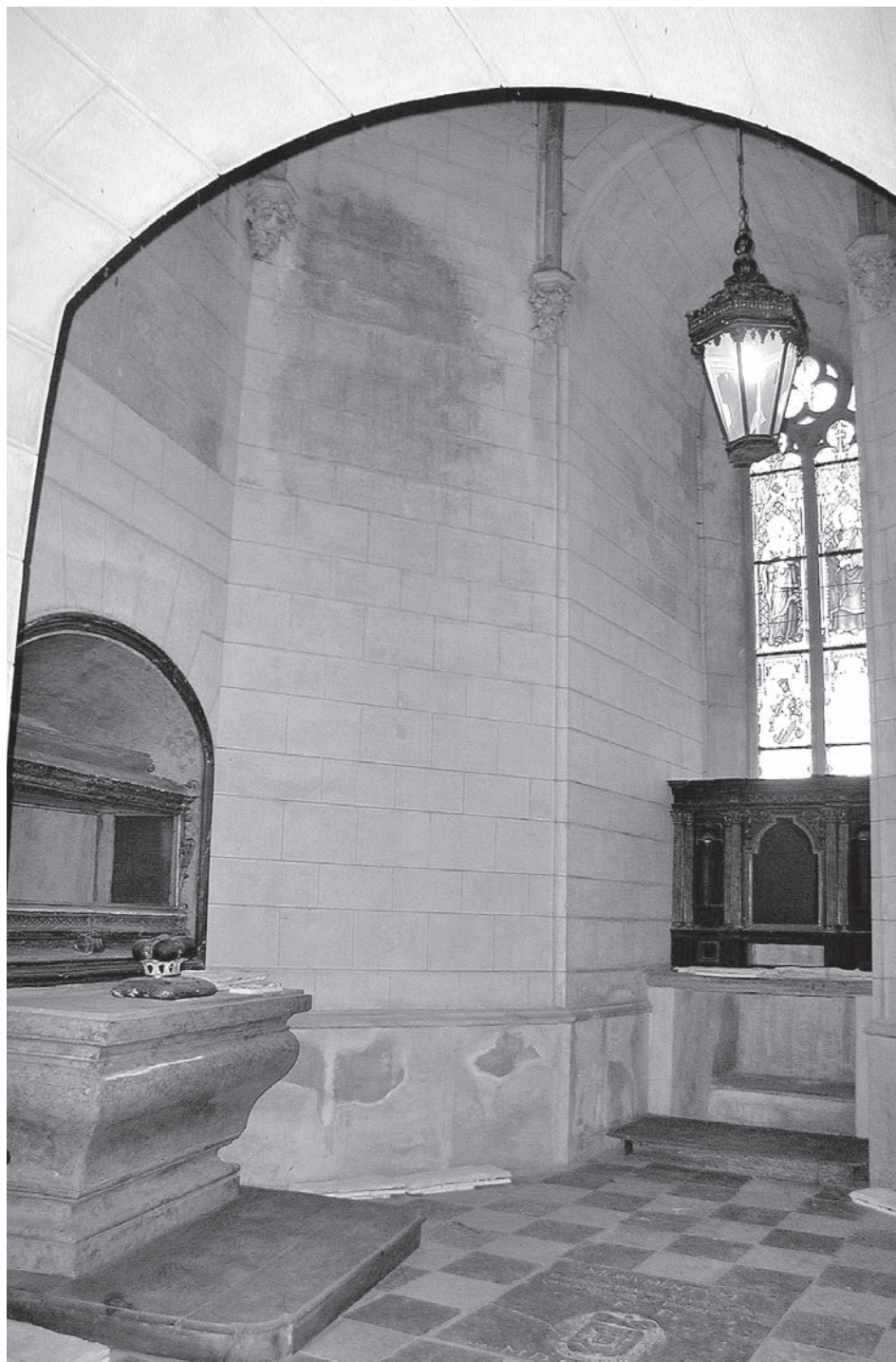
Diplomatický ruch kolem zřízení nové kaple na liechtensteinském hradě v Mikulově stále neutichal. Jan I. z Liechtensteina sháněl církevní posvěcení pro svůj projekt skutečně na všech možných místech, jak dokládá listina, kterou ve Vídni vydal pod svým jménem Jan Huppelzstorfer, oficiál pasovské kurie (tj. zástupce pasovského biskupa ve věcech

¹⁷ Tamtéž, s. 212.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž, s. 212–213.

Interiér hradní kaple zasvěcené Panně Marii a sv. Janu Evangelistovi (foto Milan Karásek)

soudních s titulem soudní vikář, který stál v čele diecézního církevního soudu). Ten výše zmíněnou listinu z 6. února 1384, která byla do této listiny inzerována, skutečně potvrdil. Žádost o ověření přednesl jménem Jana I. z Liechtensteina Jiří ze Schratzenbergu, kanovník kolegiální kapituly u kostela sv. Štěpána ve Vídni a farář v dolnorakouském Altlichtenwarthu na území liechtensteinského panství Rabensburg.

Listina z 30. srpna 1386²⁰

(Mikulov)

Jak můžeme vidět z další listiny, olomoucký biskup Petr III. nejenže udělil souhlas se zřízením hradní kaple na mikulovském hradě a odevzdal patronátní práva k této kapli Liechtensteinům, ale vyšel Janu I. z Liechtensteina vstříc i v další jeho žádosti. Na jeho prosbu totiž povolil všem, kteří nově zbudovanou kapli Panny Marie a svatého Jana Evangelisty navštíví a vykonají obvyklé liturgické povinnosti o vyjmenovaných svátcích, aby získali čtyřicet dní odpustků.

Listina z 11. dubna 1391²¹

(Řím)

Další výsada pro hradní kapli v Mikulově přišla až z nejvyšších míst. Samotný papež Bonifác IX. (papežem 1389–1404) schvaluje v této listině udělení dvouletých odpustků a dvou čtyřicetidenních odpustků těm, kteří každoročně navštíví kapli Panny Marie a sv. Jana Evangelisty na mikulovském hradě na svátek posvěcení této kaple a kteří přispějí nějakým darem k jejímu zvelebení.

Listina z 21. října 1396²²

(Brno)

S další písemnou informací o mikulovské hradní kapli se dostáváme na samotný konec 14. století, kdy ve své závěti z října roku 1396 pamatoval na tuto kapli Jan I. z Liechtensteina. V textu jsou o kapli Panny Marie a sv. Jana Evangelisty dvě malé zmínky, a to jednak v podobě Janova přání, kterým zavazuje své dědice nechat z majetku, jenž jim odkázal, zhotovit pro hradní kapli v Mikulově jeden stříbrný kalich. Jelikož stejně obdaroval i kostel sv. Václava, je zřejmé, že mikulovský farní kostel nijak záměrně nepřehlížel, přestože byl vztah Liechtensteinů k tomuto inkorporovanému majetku dolnokounického kláštera díky dávným sporům o patronátní právo zcela jistě zatížen negativními reminiscencemi.

Druhá zmínka o kapli na mikulovském hradě se vztahuje k výzvě, kterou Jan I. z Liechtensteina odkazuje svým dědicům, tj. synovcům Matyáši I., Janovi II., Jindřichovi V. a Hartneidovi V. z Liechtensteina († 1427), aby z dědictví uhradili všechny dluhy, které již nestihne za svého života splatit. Mezi jinými je zmíněn i dluh vůči hradní kapli Panny Marie a sv. Jana Evangelisty ve výši 200 moravských hřiven (tj. 12 800 pražských grošů).

²⁰ Tamtéž, s. 215.

²¹ Viz Monumenta Vaticana Res Gestas Bohemicas Illustrantia. Svazek V: Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. 1378–1404, díl I: 1378–1396 (ed. Kamil Krofta), Praga 1903, s. 281.

²² Viz ZEMEK – TUREK, c. d., s. 226–227.

Miroslav Koudela

Mikulovská castle chapel in records from the 14th century

There is no written record (with one exception) preserved to this day that would accurately date any construction activity and the architectural development of the medieval castle of Mikulov (predecessor of the chateau of Mikulov). Everything we know about Mikulov castle in this respect is based on information obtained during historical building surveys after the tragic fire of the chateau at the end of the Second World War. Historical sources mention the castle only very sparingly. Moreover, from these written records usually just state that the castle existed in Mikulov – there is no specific mention of its appearance or on the construction of any of its parts. The single aforementioned exception from this period is a document from 1380, indicating that the brothers Johann I. and Georg II. Liechtenstein established a chapel in the castle, dedicated to the Virgin Mary and St. John the Evangelist. This octagonal chapel was built into the interior of the cylindrical tower standing at the upper castle gate. Mikulov castle chapel then appears in the surviving manuscripts a few times and The subject of this modest study is to present a brief overview of such written records dating from the 14th century.